

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію **Мельникової Олени Сергіївни**

«Особливості дисидентських комунікацій в Україні

1960-х – початку 1990-х рр.)», подану на здобуття наукового ступеня

кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю

27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій

Здавалося б, після низки історичних, літературознавчих, політологічних праць, присвячених феномену шістдесятництва й дисидентства в Україні другої половини ХХ ст., кількох дисертацій у сфері соціальних комунікацій, де розглядалися факти видавничої діяльності когорти інакодумців 70–80-х рр., уже не залишилося простору для самотньої й неповторної розвідки про творення протестних документів (зокрема листівок, журналів, публіцистичних та інших текстів, малюнків тощо) та їхніх авторів.

О. С. Мельниковій вдалося ввести явище дисидентських комунікацій у площину соціальних комунікацій, обґрунтувати відповідно нові поняття чи наповнити новим змістом уже існуючі (*дисидентська комунікація, дисиденти як активні комунікатори, критичний дискурс дисидентів, альтернативні канали комунікації* тощо). Новизна простежується і в умінні поєднати досягнення зарубіжних учених, які розглядали інакодумство в державі та суспільстві (Х. Арндт, А. Гоулднер, Т. Адорно, Н. Луман та ін.), із набутком вітчизняних науковців (О. Бажан, О. Обертас, Л. Тарнашинська, Р. Корогодський, О. Спанатій, В. Різун та ін.). Вдалою виявилась і джерельна база (зокрема матеріали Галузевого державного архіву СБУ, Музею-архіву та Документального центру українського самвидаву «Смолоскип», щоденники й листування з приватних архівів, цикл особистих інтерв'ю і т.д.) (с. 19–20).

Не викликають заперечення формулювання мети й завдань, об'єкта і предмета дисертації О. С. Мельникової. Чіткість завдань зумовила конкретність і відповідність висновків дослідження. Наукова новизна, прописана авторкою на с. 23–24 дисертації, полягає передусім у тому, що вперше визначено та обґрунтовано поняття «дисидентські комунікації» як тип соціальних комунікацій, здійснено їх систематизацію, з'ясовано теоретичні підходи до аналізу дисидентських комунікацій в Україні як соціокультурного феномену. Слушно наведено ряд положень, що були вдосконалені та отримали подальший розвиток у праці О. С. Мельникової.

Структура аналізованої кандидатської дисертації – послідовна, логічна, пропорційна; побудована за класичною схемою: вступ, три розділи, висновки, додатки. Починаючи від історіографії і наукового трактування дисидентських комунікацій («Теоретично-методологічні засади дисидентських комунікацій в Україні»), поступово з'ясовуючи специфіку альтернативних каналів в Україні (60-ті – початок 90-х рр. ХХ ст.), дослідниця залучає документи справи КДБ «Блок» для розуміння ролі дисидентських текстів в інформаційному просторі тоталітарної держави, завершує ґрунтовним і поетапним аналізом тематики, проблематики, жанрових особливостей публікацій самвидавних журналів («Український вісник», «Євшан-зілля», «Пороги»). Важливою ланкою між минулим і сучасним у контексті наукового дослідження стала інтерпретація інформаційно-комунікаційної діяльності другої половини ХХ ст. крізь призму авторських інтерв'ю з шістдесятниками (Є. Сверстюк, Б. Горинь, Л. Танюк, І. Калинець, Р. Довгань, Л. Орел, І. Марчук, Я. Кендзьор, В. Яременко, Вал. Чорновіл та ін. – загалом 20 бесід) (с. 170–182; додаток И, с. 271–387).

Ступінь обґрунтованості та достовірності положень і висновків, сформульованих у дисертації О. С. Мельникової, підтверджується застосуванням методологічного інструментарію, де враховані як теоретичні (бібліографічний, описовий, системно-історичний, класифікації) методи, так і

емпіричні (жанрово-тематичний, аналіз документів, контент-аналіз, компаративний, метод інтерв'ю), що дозволили вибудувати струнку й доказову систему функціонування й відповідного наповнення дисидентських комунікацій в Україні. Безпосередньо графік (контент-аналіз творів І. Дзюби, В. Чорновола, М. Брайчевського щодо частоти вживання означень *український, радянський, національний, інтернаціональний*) і таблиці про визначення змісту, автури, тематики і жанрової системи часописів «Український вісник», «Євшан-зілля» і «Пороги» подано в додатках А – Ж, включно з діаграмами (с. 232–270). Таке конкретне представлення результатів дало можливість сформулювати очевидні, валідні, кількісно-якісні результати проведеного аналізу (с. 184–193).

У теоретично-практичній площині подана до захисту кандидатська дисертація О. С. Мельникової має наукове, освітнє і навіть просвітнє значення, адже сприяє поглибленню знань про альтернативні джерела інформації в Україні (60-ті – початок 90-х рр. ХХ ст.), розумінню суті дисидентських комунікацій, виявленню жанрово-тематичних особливостей окремих самвидавних часописів, що культивували дух спротиву тоталітарній владі. Результати й висновки дослідження можуть застосовуватись у науково-дослідній сфері, практичній журналістській діяльності та навчальному процесі.

Матеріали дисертаційної праці, основні результати та висновки відображено в 40 публікаціях, із яких 9 – статті у фахових наукових журналах, 2 – в іноземних наукових виданнях, ще 29 – статті в інших наукових збірниках і матеріали конференцій (серед них також 8 опубліковано за кордоном). Результати й положення дисертації оприлюднено у виступах на 25 міжнародних і всеукраїнських конференціях, форумах, інтернет-симпозіумах (Київ, Маріуполь, Саратов, Москва, Воронеж, Вінниця, Запоріжжя, Львів), що засвідчує активну наукову діяльність О. С. Мельникової, її потребу донести до наукового загалу в Україні та за її

межами ідеї особливостей функціонування дисидентських комунікацій у другій половині ХХ ст.

Не маючи принципових зауважень до викладу дисертаційного тексту та висновків проведеного дослідження, хочеться зупинитися на певних заувагах і побажаннях.

1. У дисертаційному тексті не завжди однозначно подаються хронологічні межі проведеного дослідження. Так, у назві роботи це 1960 – початок 90-х рр., ці ж роки зазначено в розділі 2; розділ 3 стосується «періоду перебудови» – 1986–1991 рр. і т.д. 24 серпня 1991 р. проголошено незалежну Україну. То які 90-і рр. маються на увазі?

2. Уважності в бібліографічному описі потребує «Список використаних джерел», де є певні неточності відповідно до ДСТУ 8302:2015; не зовсім коректно описано архівні джерела (с. 225–230), до їх переліку чомусь також включено деякі газетні публікації («Радянська освіта», «Радянська Україна», «Літературна Україна»).

3. Додаткам у дисертації відведена вагома частина, їхнє наповнення задовольняє, а оформлення, зокрема, в заголовній частині, не завжди. Існують певні правила, прописані ще ВАК України, які МОН України не змінювало: «Кожен додаток повинен розташовуватися на новій сторінці і позначатися послідовно посередині рядка вище від його назви прописними літерами (А, Б, В,...), за винятком літер Г, Є, І, Ї, И, О, Ч, Ь...».

4. Подекуди в дисертації трапляються неточні висловлювання, як «самвидавні видання» (с. 19), «проаналізовано ... підходи до аналізу» (с. 24); *архів* відділу зарубіжної україніки (це спеціалізований фонд); можна також дискутувати щодо визначення «домінантна влада» (с. 17), «домінантна держава» (с. 107), «система доміантної держави СРСР» (с. 108).

5. Додаток И «Дисидентські комунікації в Україні...» (цикл авторських інтерв'ю з учасниками та свідками Руху опору), після певного редагування, має стати окремим виданням, призначеним не тільки для навчального

процесу, а й ширшої громадськості в Україні. Щоправда, це не зовсім хрестоматія.

Загалом ці зауваження не применшують наукової вартості оригінального й самостійного за суттю та змістом дослідження О. С. Мельникової.

Дисертаційна праця «Особливості дисидентських комунікацій в Україні 1960-х – початку 1990-х рр.» Олени Сергіївни Мельникової за актуальністю, науковою новизною, теоретичною і практичною цінністю, аргументованістю та апробацією результатів дослідження, обсягом та оформленням відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри історії журналістики
Інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Н. М. Сидоренко

